

за діяльністю членів управи; гласних, що не з'являлись на засідання, вважати такими, що добровільно склали свої обов'язки.

Отже, підсумовуючи розвиток міст та містечок Київської та Чернігівської губерній у 60-70-х рр. XIX ст., необхідно відмітити, що в результаті реформ і під впливом буржуазних відносин вони стають на шлях ломки старої феодальної структури міст та формування нових класів. Однак, регіональні та історичні особливості губерній вплинули на темпи буржуазно-індустріальних перетворень.

Невдоволення монархічної чиновної бюрократії наслідками реформи 1870 р. та загальним напрямком еволюції суспільно-економічного і громадсько-політичного життя міст Імперії реалізувалися у новому міському Положенні 1892 р.

Як ми з'ясували, проблеми відповідності адміністративних реформ об'єктивними потребам суспільства, короткострокових і довгострокових наслідків таких реформ є надзвичайно важливими. Складність і неоднозначність відповідного історичного досвіду українства вимагає подальших додаткових досліджень, як комплексних, у всеукраїнському масштабі, так і на регіональному рівня. Особливо в світлі розпочатої в Україні реформи місцевого управління.

Література

1. Центральний державний історичний архів України, м.Київ. – Ф.422. – оп. 47. – Спр.67.
2. Російська національна бібліотека ім. М.Є.Салтикова-Щедріна. – Ф.600. – Спр.823, 940, 942, 949, 952, 960, 1119, 1345, 1656 – 1657, 1725, 1674.
3. Історія Києва. У трьох томах, чотирьох книгах. Т.2. Київ доби пізнього феодалізму і капіталізму. – К.: Наукова думка, 1984. – С.126, 195 – 197.
4. Половцев А.А. Извлечение из всеподданейшего отчета по ревизии Киевской губернии. – СПб, 1882, – 503 с.

*Орловська В.В.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПАРИЗЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1919-20 РР.

Серед міжнародних проблем першорядного значення, висунутих на перший план подіями нашої епохи, проблема національних меншин займає

далеко не останнє місце. Для цілого ряду країн /Польща, Чехословаччина, Югославія, Румунія/ вона була і залишається тим основним питанням, від вирішення якого багато в чому залежало все їх державне, суспільне, культурне життя, їхній розвиток у майбутньому.

Саме поняття меншин дуже нескладне. Під цим терміном прийнято мати на увазі елементи населення всякої держави, що відрізняються по національності, чи мові, релігії від пануючої чи правлячої нації і знаходяться по відношенню до неї на особливому правовому положенні. З наявності, з одного боку, цієї правлячої нації, що прагне підкорити або асимілювати інші народності, з іншого боку, із прагнення цих останніх до збереження своєї економічної, культурної і політичної самостійності, разом із правовою рівністю стосовно пануючого нації, і виникає проблема національних меншин. У цьому і полягає сутність проблеми правової охорони життєвих інтересів підлеглих народів.

Перші спроби захисту меншин були зроблені вже в XVI ст., коли європейські держави укладали з Туреччиною, т.зв. капітуляції, що гарантували їхнім підданам в Оттоманській імперії свободу, безпеку і правосуддя по їх національному законодавству, хоча в той час проблема меншостей і тим більше їхнього захисту в міжнародно-правовому плані ще не стояла. Мова скоріше йшла про статус окремих груп підданих одного чи обох договірних держав, тобто про обсяг цивільних прав. Міжнародні договори того часу стосувалися головним чином релігійних меншостей і стосувались права на свободу віросповідання.

До перших договорів, що стосувалися регулювання статусу меншостей, відносяться Оснабрюкський і Мюнстерський договори 1648 р., підписані в рамках Вестфальського миру, що знаменував собою закінчення тридцятирічної війни (1618-1648) [1].

Проаналізувавши відносини між Туреччиною і європейськими державами в другій половині XVII в. – у XVIII в. ми знайдемо підтвердження тому, що питання про релігійні меншості якої-небудь держави стає інструментом міжнародної політики, за допомогою якого одна держава намагалася підкорити своєму впливу іншу суверенну державу, прикриваючи своє втручання у внутрішні справи останньої захистом своїх єдиновірців.

Проблеми меншостей і необхідність їхнього міжнародного захисту були предметом розгляду на Віденському конгресі. Перекроюючи карту Європи, держави – учасники антинаполеонівської коаліції, зрозуміло, найменше піклувалися про захист меншостей. І та обставина, що проблеми меншостей знайшли своє відображення в Генеральному акті Віденського конгресу від 28

травня 1815 р., а також у додатках до нього, було, насамперед, політичним, економічним і навіть стратегічним питанням, а не гуманним поривом і залежало від країн-переможниць.

З 1856 року охорона прав національних і релігійних меншостей, що спочатку проводилася Росією й іншими державами окремо друг від друга, стає під колективну гарантію всіх європейських держав. Прикладом можуть служити Паризький мирний трактат від 30 березня 1856 р., підписаний після закінчення Кримської війни, що поряд з визнанням християнської релігії нарівні з ісламською встановлював рівність усіх підданих султана незалежно від їхньої національної приналежності і договір 1863 року, що встановлює положення постійного нейтралітету для приєднаних до Греції Іонічних островів. У цьому документі п'ять найголовніших європейських держав звернули увагу на "принцип повної цивільної і політичної рівності між підданими, що належать до різних вір", що, повинний був застосовуватися на Іонічних островах так само, як і в самій Греції.

Берлінський мирний трактат 1878 р. постановляв про відтворені Болгарію (ст. 5), Чорногорію (ст. 27), Сербію (ст. 35) та Румунію (ст.44): "Розходження в релігійних віруваннях і сповіданнях не може послужити приводом до виключення кого-небудь чи невизнання за ким-небудь правоздатності у всім тім, що відноситься до користування правами цивільними, і політичними,... у який би те місцевості ні було.

Подальший приклад міжнародного договору, що передбачає захист національних меншостей, дає Константинопольський договір про приєднання Фессалії до Греції від 24 травня 1881 р., що передбачає в ст.ст. 3, 8-и 13 широкий захист мусульманських турецьких меншостей у територіях, що перейшли під нову владу.

Таким чином, міжнародна охорона меншостей досить широко здійснюється в одиничних випадках вже в 18 -19 століттях. Ці договори ілюструють той факт, що підхід до проблем меншостей у різних державах був різним. Великі держави у своїх політичних цілях усі частіше прибігали до нав'язування міжнародних зобов'язань окремим державам у відношенні їхніх релігійних меншостей. При цьому необхідно підкреслити, що поряд з релігійними меншостями в міжнародних договорах згадуються і національні меншості.

Однак, у великому масштабі проблема меншостей уперше стає актуальною в ХХ столітті в наслідок першої світової війни і пов'язаних з нею подій, серед яких перше місце займає російська революція.

В роки Першої світової війни Т.Масарик приклав чимало зусиль до того, щоб довести рівність прав "малих" націй. Проблема останніх, на його думку, полягає не в географії, а в тім, що їм сутужніше, ніж великим, інтегруватися в загальносвітовий процес розвитку людської цивілізації, знайти своє місце в ньому. Проте, це можливо: маленька чеська нація, в інтерпретації майбутнього президента ЧСР, зуміла передбачити багато тенденцій розвитку загальноєвропейського гуманістичного ідеалу в гуситському русі XI в. "Гуманітарний ідеал, – писав Масарик, – не є чеською особливістю; він навпаки загально-людський, але кожен народ здійснює його своїм способом: англійці формулювали його головним чином етично, французи політично (оголошення прав людину і громадянина), німці соціально (соціалізм), ми національно і релігійно. Тепер гуманітарні прагнення стають загальними і приходить час, коли вони будуть визнані всіма утвореними народами основою держави і міжнародних відносин" [2]. Розміри нації, конфігурація її географічних кордонів, розуміння міжнародної доцільності, безумовно, мають значення для оцінки її політичних домагань, але вони ніяк не впливають на факт рівної цінності різних націй.

У період з 1914 по 1919 р., що передував скликанню Версальської мирної конференції і створенню Ліги Націй, був укладений цілий ряд угод, що стосувались прав меншостей. Наприклад, таємна російсько-румунська угода про передачу Румунії деяких частин території Австро-Угорщини від 18 вересня 1914 р. говорила, що Росія зобов'язується визнати за Румунією право приєднання тих місцевостей Австро-Угорської монархії, що населені румунами. У відношенні Буковини принцип більшості населення повинний був лягти в основу територіального розмежування між Росією і Румунією [3].

У ході війни виникло кілька нових обставин, що збільшували труднощі післявоєнного врегулювання. У Європі виявилася нежиттєздатність Австро-Угорщини як багатоетнічної держави. Процес етнопатристичного розмежування серйозно торкнувся Росії. Тим часом обидві ці країни виконували дуже важливі функції в забезпеченні загальноєвропейського порядку, а тепер на співробітництво з ними не приходилося розраховувати.

У ході воєнних дій Центрально-Східна Європа як регіон припинила своє існування, і її подальша геополітична доля багато в чому залежала від післявоєнного територіального розмежування. У 1918 р. у результаті національно-визвольних і революційних рухів на цій території виникли суверенні держави, факт створення яких визнали західні держави.

Після першої світової війни, коли були зруйновані імперії і з'явилися нові нації, виникли три життєво-важливих питання. Першим було питання

кордонів, що задовольняло б різні нації. У ході націоналістичних рухів дев'ятнадцятого сторіччя, акцент на минулому часто створював конкурентів, на ту саму територію претендували дві чи більше етнічні групи. Фундаментальною проблемою у всіх вимогах територіальних прав, заснованих на історичному підґрунті, була не тільки складність його доведення як такого, але і той факт, що зайняті території протягом багатовікової історії часто виявлялися в складі різних держав і відповідно різні нації в однаковій мірі могли претендувати на ці землі. До того ж населення було етнічно дуже різноманітно. Хто в таких обставинах мав право керувати?

Ця проблема мала безпосереднє відношення до другого основного питання, яке було пов'язано з появою нових націй. Це питання мало відношення до анклавів націй, що були включені в нові держави, але чия власна національна більшість була в іншій і часто суміжній державі. Нова Польська держава була створена на території, в якій приблизно сімдесят відсотків населення були польським, у той час як інша частина населення складався з українців, євреїв, німців і інших національностей. У Чехословаччині були включені тільки приблизно шістьдесят п'яти відсотків чехів і словаків. Історична Угорщина втратила майже дві третини своєї території і третю частину населення. Більш ніж три мільйони мадярів були залишені з іншої сторони кордонів. Румунія, тепер включаючи Трансільванію, також стала багатоетнічною державою з великою кількістю угорців. У Болгарії більш десяти відсотків населення було турецьким [4].

З усіх створених на Паризькій конференції держав, з національної точки зору самим хибким і несправедливим було Сербсько-Хорватсько-Словенське королівство, до складу якого увійшли: Сербія, Чорногорія, Хорватія, Славонія, словенські землі, Далмація, Боснія і Герцеговина [5]. Воно, по своїй конституції і по своїй внутрішній і зовнішній політиці, фактично було тільки Сербією, хоча сербського населення було менше 1/3.

Отже, стає ясно, що при таких обставинах, які повторювались в Східній, Центральній Європі і на Балканах, рішення проблеми врегулювання кордонів було надзвичайно важким.

Третє питання, що виникло, був близько зв'язано із другим питанням. Це була проблема народів, що не належали до домінуючої національності, але також і не мали зовнішньої батьківщини своєї власної, котра могла б використовувати політичний тиск для їхнього захисту. Головним чином це стосувалося євреїв і циганів.

Сутність проблеми національних меншостей, таким чином, є результатом цих трьох проблем: національні, чи більш точно, націоналістичні кордони;

анклави націй, що виявилися по іншу сторону кордонів власних держав; і нації, розсіяні і змішані в межах націоналістичних держав.

На Паризькій мирній конференції перша пропозиція щодо захисту меншостей у знову утворилися державах виходила від президента Вільсона. За повідомленням професора Менлі Отмера Гудсона, юридичного радника при американській делегації, ця пропозиція була сформульована в термінах, "аналогічних термінам Берлінського трактату". Але Вільсон пішов далі, вимагаючи також і політичної рівності для приєднаних меншостей.

Проблема захисту меншостей і надання їм особливих прав і гарантій піднімалася представниками різних держав при розробленні Статуту Ліги Націй. Однак до Статуту не ввійшли ні принцип національної, расової чи релігійної рівності, ні положення про захист національних меншостей. Як відомо, проекти статей, що стосувались національних меншостей, містилися в проектах Статуту Ліги Націй, але державам так і не вдалося досягти компромісу з цих питань.

У рамках Ліги Націй були укладені наступні угоди, що містили положення, які стосувались меншостей: 5 спеціальних договорів про меншості, укладених з Польщею (1919), Чехословаччиною (1919), Сербо-Хорватско-Словенською державою (1919), Румунією (1919) і Грецією (1920); розділи про захист меншостей, що містяться в 4 мирних договорах з Австрією (1919), Болгарією (1919), Угорщиною (1920), Туреччиною (1920); 6 декларацій, проголошених на Раді Ліги Націй Албанією (1921), Литвою (1922), Латвією (1923), Естонією (1923), Іраком (1932) і Фінляндією (про меншості на Аландських островах) (1921); Польсько-Данцигська конвенція (1920), Германо-Польська конвенція про Верхню Сілезію (1922), Конвенція про Мемель (1924) [6].

Таким чином, міжнародний захист меншостей у системі Ліги Націй поширювався (за винятком мандатних територій) приблизно на 30 млн. чоловік, що говорили на 36 мовах, населяли частини території 16 держав і становили у цілому майже 25 % їхнього населення. По інших джерелах, у Європі нараховувалося більш 50 млн. чоловік, що належали до національних меншостей (без Бельгії і Швейцарії) [7].

Слід зазначити, що післявоєнна система захисту меншостей носила однобічний характер. Та обставина, що в Статут Ліги Націй не ввійшли принципи національної чи рівноправності релігійної волі, говорить про небажання великих держав сприяти загальному визнанню цих принципів. Вищевказані угоди мали положення, що визнавали Лігу Націй як

верховного спостерігача і гаранта у виконанні умов даних угод, і були поставлені під гарантію спеціальними резолюціями Ліги Націй.

Дані угоди не розглядали меншість як групу, колектив людей однієї національності, мови, релігії, а були спрямовані на конкретних індивідів якої-небудь визначеної національності. Таким чином, метою захисту, відповідно до угод, як було підкреслено професором С.Ф.Кечек'яном, була не меншість, його права й інтереси, а окремо узятий індивід, його права й інтереси, зв'язані з його особливим національним походженням, чи мовою релігією, відмінними від більшості населення держави [8].

У силу цих угод мільйони людей, що складають національні меншості, одержували лише елементарні права, що нічого загального не мали з їх специфічними національними інтересами.

Основна увага у вищевказаних угодах була приділена рівноправності меншостей у питаннях національної культури. Однак ці угоди не могли забезпечити вільного розвитку національної культури меншості і не ставили перед собою мети досягнення меншістю фактичної рівності з більшістю населення в області культурного розвитку.

В угодах про меншості нічого не говорилося про те, що повинно бути критерієм приналежності якого-небудь індивіда до визначеної національної, релігійної чи мовної меншості.

Як позитивний факт необхідно відзначити, що в більшості угод про національні меншості містилися положення про те, що зобов'язання держав у відношенні їхніх національних меншостей мають перевагу перед будь-якими законами і підзаконними актами, що суперечать цим зобов'язанням, що забезпечувало у випадку колізії верховенство міжнародних норм над національним законодавством держав.

Розпливчастість формулювань в угодах про меншості свідчить про те, що їхні творці не мали чітких принципів, визначеного базису, на якому повинен будуватися захист меншостей, що згодом, як показала практика, викликало багато суперечок при тлумаченні положень угод, а також створило сприятливу основу для зловживань з боку урядів.

Література:

1. История дипломатии / Под ред. В.П.Потемкина. Т.1. – М.: ОГИЗ, 1941. – С. 209—212.
2. Масарик Т.Г. Мировая революция. Воспоминания. – Прага, 1926. – Т.2. – С. 335.

3. Ключников Ю., Сабанин А. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях. Ч. I. – М., 1925. – С. 19.
4. Rothschild C. East Central Europe Between the Two World Wars – New York, 1991. – P.328.
5. История Югославии. – М., 1963. – Т. II. – С.32, 35
6. Ключников Ю., Сабанин А. Указ. соч. Ч. II. – М., 1926. – С.330-337, 351, 378-379, 375-377, 402, 421-422; Ключников Ю., Сабанин А. Указ. соч. Ч. III, вып. II. М., 1929. С. 10-11, 33-35, 60-61, 96-97; Mair L. P. The Protection of Minorities. London, 1928. P. 55-56; Macartney C. League of National Protection of Minority Rights // International Protection of Human Rights. London, 1967; Жвания Г. Е. Международные правовые гарантии защиты национальных меньшинств: Исторический очерк. Тбилиси, 1959. – С. 66; International Legislation / Ed. by M. O. Hudson. V. VI. Washington, 1937. – P. 39-44; Гильдербрант О. Вольный город Данциг: Очерк международно-правового, политического и экономического положения. – М.: Госиздат, 1930; Kraus H. Das Recht der Minderheiten. Berlin, 1927. – S. 126-163.
7. Жвания Г. Е. Указ. соч. – С. 67.
8. Кечекьян С. Ф. Международно-правовая защита национальных меньшинств. – Баку, 1929. – С. 40.

*Потильчак О.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

ВІДКРИТИЙ СУДОВИЙ ПРОЦЕС У СТАЛІНО: МАЛОВІДОМА СТОРІНКА РАДЯНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПОЛОНУ В УКРАЇНІ

Одним із ключових аспектів теми радянського військового полону періоду Другої світової війни та повоєнного часу є питання судового переслідування бранців. У цьому контексті особливе місце належить публічним судовим процесам над військовополоненими Німеччини та її союзників проведеним в СРСР у 1946 -1947 рр. Означена проблематика залишається практично не розробленою у вітчизняній історичній науці. Відносно дослідженням можна вважати хіба що найвідоміший із проведених у 1946 р. відкритих судових слухань – Київський процес.[1] Разом із цим, нашому сучаснику майже нічого невідомо про те, що у жовтні – грудні 1947 р. за вказівкою з Москви МВС і МДБ УРСР підготували та провели цілу низку